

**ЦОНЧО РОДЕВ
ЛАВРОВ ВЕНЕЦ НАД РОБСКО
ЧЕЛО**

chitanka.info

На Михаил Бурдин

Не го признаваше, разбира се, но всъщност господин Рангавис поставяше този кръжец по-високо, отколкото цялата си друга работа в университета. И си даваше много ясна сметка за причината. Имаше и малко суета в предпочитанията му (професорът пред себе си я, зовеше гордост, а не суета, и я смяташе напълно законна — тъй или иначе този кръжец беше лично негова рожба и за воденето на заниманията в него той не получаваше нито една драхма над заплата си), но основното беше другаде. Кръжецът беше с „отворена врата“, за него нямаше списъци, не се полагаха и изпити, но затова пък тук се събираха истинските млади ценители на класиката, независимо от кой факултет бяха. Посещаваха го например студенти по физика, по право, по медицина, по математика и много често те се проявяваха по-добре от онези, които следваха неговата, на Александрос Рангавис, пряка специалност — класическата гръцка литература. Дори понякога, след като претърпяваха провал в някое от пренията, нему ужасно се приискваше да покаже вратата на онези от „своите“ студенти, които идваха тук не за повече знания или за преклонение пред изтънченото слово на Омир, Софокъл, Аристофан или Есхил, а само за да се подмажат нему, на професора си, пред когото им предстоеше изпит.

И както винаги пред среща с кръжочниците (в мисълта си Рангавис ги наричаше „младите жреци на красивата словесност“), така и днес, докато изкачваше стълбите на кралския университет, той чувствуваше ведрост и приповдигнатост на духа. Дори може би повече от друг път. Защото само преди седмица бе разбрал, че класиката не беше мъртва, изпуснала последния си дъх преди повече от две хиляди години, а още живееше. Да, живееше тя макар и в малцина избраници на боговете, но все пак продължаваше да диша и да ражда творби на изяществото и съвършенството.

Посрещнаха го със ставане на крака. Професор Рангавис им отговори с любезен поздрав, а сърцето му пак се изпълни с гордост или суета, все едно. Защото в тези тридесетина чифта очи той зърна онзи свещен огън, който и преди хилядолетия е изпълвал истинските

елини, когато душите им са се докосвали до непостижимото слово на великите майстори.

— За днес бяхме решили да разискваме доколко Омир може да бъде смятан не само за баща на поезията — каза той, като се настани зад катедрата, — но и за родоначалник на литературата за военното изкуство. Позволете ми, млади господа, да оставя темата за следващата ни сбирка. Повярвайте, имам сериозни основания за това.

— И в такъв случай за каква ще разговаряме, кирие Рангавис? — запита Евангелидис, един от добрите участници в кръжеца.

— Предлагам друга тема: умряла ли е класиката със смъртта на Еврипид, или тя живее и днес.

— Въпросът е поставен неясно, кирие катигита^[1] — след известно мълчание се обади Ставридис, най-възрастният, но може би и най-редовният посетител на кръжеца. — Ако говорим дали класиката живее още в сърцата на своите почитатели, място за полемика няма. Ами че тя се изучава в превод и оригинал по четирите краища на Земята. Но ако думата е...

— Да, думата е за другото — прие поправката Рангавис, без да се засегне. — Мъртва или жива е тя като творчество и в днешния ден. Обяснявам ли се добре? Говоря не за преклонението пред класиката, а дали и доколко тя е образец на съвременните нам поети. И доколко те се приближават до нея, естествено.

— Струва ми се, че също и тук няма място за спор — вдигна рамене Псарас, студент по правните науки. — Достатъчно е да спомена „Ифигения в Таврида“ на Йохан Волфганг фон Гьоте. Не е ли това живо продължение или подражание, както искате — на „Ифигения в Авлида“ на Еврипид? Сама по себе си превъзходна творба, но нескопосана като подражание.

Както искаше Рангавис, диспутът се разгоря от само себе си.

— Не засягайте Гьоте, Псарас! — остро се намеси литераторът Стефанидис. — Той е гений, а за един гений вашите подмятания са непристойни.

— Казахте го добре и аз ви свалям шапка за отговора — не се предаде Псарас. — И все пак вие ще трябва да направите много голям компромис със съвестта си, ако решите да поддържате, че двете „Ифигении“ тежат еднакво на везната. Признавате или не?

— Признавам. Но намеците за Гьоте...

На това място Рангавис сметна, че трябва да се намеси:

— Боя се, млади господа, че през цялото време говорите за две различни неща. Да се опитаме да сложим малко ред. Безспорно е, че и Еврипид, и фон Гьоте са гениални поети и драматурзи. Безспорно е, че двете им творби имат обща основа, взета от легендите или митологията, все едно, на древна Елада. Може да изразявам лично пристрастие, но склонен съм между безспорните неща да поставя и повисоките качества на Еврипидовата „Ифигения“. Дотук съгласни ли сме? Да? Е, добре, в такъв случай спорът би трябвало да продължи за друго — *защо* безспорният гений на фон Гьоте е отстъпил на безспорния гений на Еврипид. Сега вече темата се поизбистря, нали?

— Струва ми се, че мога да изкажа едно рационално предположение — изправи се на мястото си Кастриоти, друг от литераторите. — Гьоте е безспорен гений, признавам, но е писал за неща, които са му чужди: природа, език, нрави, човешки отношения и така нататък. Все едно ако аз, прилежен ученик на такъв бележит учен като професор Рангавис...

— Без ласкателства, Кастриоти, без ласкателства! — смъмри го не особено строго ученият. — Аз не съм величина в спора, помнете това.

— И все пак, ако аз напиша поема, драма или роман примерно за Австралия, съгласете се, че творбата ми ще отстъпва на съчинението на кой да е тамошен гимназист. Защо? Много просто — действителността е пред очите на ученика, докато аз ще я изсмуквам из пръстите си или ще се позовавам на случайни сведения от учебника по география.

— Все пак ще напомня на Кастриоти — злъчно подметна Стефанидис, — че лорд Байрон написа своя „Гяур“, десет години преди да стъпи на нашия полуостров и да види какво означава да си роб на турската диващина.

Дискусията отново заплашваше да се плъзне по една плоскост, която не се нравеше на Александрос Рангавис — още малко и щеше да се превърне в спор дали поетът е задължен да пише само за онова, което е видял с очи и пипнал с ръце, или може да се позове и на въображението си. В този момент на помощ му се притече един от неговите любимци — катраненосият и маслиненосият Григориос Ставридис, дошъл в кръжеца от медицинския факултет:

— Разбира се, че поетът, *истинският* поет — каза той, — може да опише прекрасно и неща, които не е видял. Господин фон Гьоте не се е справил с „Ифигения“ не за друго, а защото е немец, роден във Франкфурт? Хайде де, не се увличайте, господа. Иначе трябва да започнете да твърдите, че Еврипид е прекарал детството си в двора на Агамемнон, бащата на Ифигения, та, виждате ли, заради личните си впечатления е създал безсмъртна творба.

Професор Рангавис му поблагодари мислено, дори му кимна едва забележимо. И си помисли, че не е било никак случайно, дете нескрито симпатизираше на този младеж, дошъл за учение от още неосвободените елински земи. (Тук му е мястото да се каже, че Александрос Рангавис не се занимаваше много-много с политика, не минаваше и за отявлен шовинист, но той подсъзнателно приемаше за „елински земи“ всичко онова, което някога е влизало в границите на Византия и то във времето на най-големия ѝ възход. Тъй че Охрид, родното място на Ставридис, съвсем естествено спадаше към тях, „още неосвободените елински земи“.) Към него изпитваше не само симпатия, но и уважение: знаеше, че момъкът е останал още като пеленаче без баща, израснал е в мизерия и на това се дължеше закъснялото му следване — изкарал една година медицина, той се принудил да напусне, цели десет години да учителствува тук и там, за да понатрупа пари и сега, в 1860-та да дойде отново в Атина, за да продължи науките си. Доколкото чуваше, Ставридис съвсем не блестял като кандидат за бъдещ лекар (прилошавало му от вида на разрязаните трупове), но затова пък беше безспорно една от главните сили тук, в кръжеца за класическа литература. „Може би като учител не си е губил времето да щипе селските моми, а е залягал над класиците“, мислеше си по този повод професорът. И искрено му се радваше.

Докато още премисляше тези неща, един язвителен глас се обади:

— Какви ги разправяш, Ставридис? Ще излезе, че поставяш под съмнение гениалността на поет от величината на Гьоте...

— Моля да не ми се приписват думи, които не съм казал. Господин фон Гьоте е гений от световна величина не само в поезията, но също в прозата, във философията. „Херман и Доротея“, „Фауст“ — не са ли те по своему несравними? А ако на някой влюбен младеж е

нужно да поизплаче мъката си, има ли нещо по-подходящо от страниците на „Вертер“^[2]?

Друг, още по-язвителен глас:

— А ако някой пожелае да слуша дълги тиради и да не проумее нито едно слово, тогава нека дойде да чуе тебе, Ставридис.

Трети:

— Ако изобщо имаш нещо да кажеш, хайде да го чуем най-сетне!

— Имам да кажа, и то е следното. Няма език, на който да може да се сложи етикет: негоден за поезия. Обаче...

— Преди да чуем твоето „обаче“ — злъчно го прекъсна Стефанидис, — нека да видим кой така категорично се произнася за възможността на всеки език да твори поезия. Какви езици знаеш *ти*, Ставридис!

Григориос Ставридис се смути, но направи опит поне външно да покаже самообладание:

— Зная отлично турски и български...

Избухна такъв смях, че той за минута-две не можа да продължи. И наистина да речеш в подобен кръжец, че владееш български и турски, туй бе все едно да се похвалиш с цигански или патагонски. Младият човек поизчака да позаглъхнат смеховете и злобните закачки и продължи:

— ... за съжаление само говоримо; със съвсем малко преувеличение ще призная, че и на двата не съм в състояние да различа нито една буква. Освен това се изразявам по школки на френски език, а като учител в Тирана свикнах да се оправям и с италианския.

Очевидно щеше да последва нова вълна на присмех и задявки, та професор Рангавис се почувствува задължен да помогне на любимеца си:

— Да разбираме ли вашето становище, господин Ставридис, че също и на турски и български е възможно да се изразят чувства и мисли със силата на поетичното слово?

— Разбира се, господин професоре. Само че не за Ифигения, за страданията на Прометей или за кошмарната орис на Едип, а за неща, които са близки на природата им и на историческия момент, в който живеят.

— Може би ще подкрепите твърденията си с по някой пример?

— Ако се бях подготвял, може би щях да намеря най-подходящите. Но неочакваността на предложението ви... Е, добре. Ето два стиха на турски, които се приписват не на кого да е, а на Мехмед Завоевателя^[3]:

*Дениз уйур, душман уй,
саде же севда кахърларъ уйумаз.*

Всички заговориха в един глас. Някои не разбираха турски. Други разбираха. А трети разбираха, но, привърженици на „мегали идея“^[4], не желяеха да го признаят. За да предотврати разводняване на спора, кириос Рангавис повиши глас:

— Стиховете са наистина чудесни и ще ги превода аз:

*Морето спи и врагът спи,
само любовната мъка не спи.*

Да, нека бъдем откровени, господа. Всеки народ би се гордял с такова двустиие. — После се извърна отново към Ставридис: — Дали ще намерите нещо толкова поетически силно и на български, господине?

— Мога да ви кажа някои народни песни на българите от моя край, които ще ви стъписат с поетичността си. Но ще ви цитирам стихотворението на един българин, написано, докато е бил прокуден далеч от бащиния си край. Авторът се нарича Константин Миладинов и му давам предпочитанието си не само защото ми е връстник^[5], но в известен смисъл и съсед — роден е в Струга, а тя е на половин час път на кон до моя роден град Охрид, та стиховете са на охридски диалект. И така, слушайте, господа:

*Дайте ми криля я да си метнам
и в наши стърни да си прелетнам;*

*на наши места я да си идам,
да видам Охрид, Струга да видам.
Тамо зората греит душата
и слънце светло зайдват в гората;
тамо дарбите природна сила
со съта разкош ги разтурила;
бистро езеро гледаш белеит
или от ветар синотемнеит;
поле погледнеш или планина,
сегде божева ѝе хубавина.
Тамо по сърце в кавал да свирам,
слънце да зайдвит, я да умирам.*

Григориос Ставридис се засмя.

— Страхувам се, че този път дори филолог като многоуважавания наш професор ще се затрудни, затова ще си позволя аз да превода стиховете.

И той ги преведе, при това на толкова красив и пищен гръцки език, че запази голяма част от богатството на първоизточника.

— Това е, господа...

Без да си дава сметка, че всъщност от доста време разговорът в кръжеца се бе превърнал в диалог между Ставридис и всички останали, Рангавис пръв изрази мнението си:

— Признавам, че съм изненадан от чутото. Не допусках, че на този варварски език може да се изрази такава поетическа картина:

*... гледаш, бистро езеро се белее
или от вятър синьотъмнее...*

„Синьотъмнее“! Кълна се, на това словосъчетание би завидял е сам кириос Орфинидис.

Господин Орфинидис в момента минаваше за най-личния поет в Гърция, само преди година завоювал и лавровия венец на станалото вече ежегодно „Омирово състезание на елинските поети“. Професорът

разтърси глава, сякаш да пропъди пораженското чувство, което за миг го бе завладяло, и продължи:

— Добре, признавам правотата ви, господин Ставридис, наистина и двата стиха са родени под крилото на Ерато или, хм, на Калиопа^[6]. Но ако се върнем към началото на нашето събеседване, всъщност какво искахте да кажете вие с двата си примера?

— Само това, кирие Рангавис, че всеки народ е способен да изрази в поетическа форма чувства и мисли, стига те да са близки до природата и битието му. Но...

— Но?

— Ще изкажа едно предположение, ала се страхувам да не изпадна в комично положение. Защото ще говоря за поезията на господин фон Гьоте, пък аз не зная нито една германска дума.

— Опитайте, все пак!

— С „Таврида“ и, ако се не лъжа, с „Торквата Тасо“ Гьоте е искал да създаде класическа поезия, но на днешния германски език. Това, според мене, е невъзможно. Точно така невъзможно, както ако някому се прище да построи Партенона от тухли и вар. Класиката си е класика. И ако някой творец иска да се приравни или поне да гони поетите и драматурзите на класическата древност, той предварително ще е осъден на неуспех, ако го прави на друг език, а не на гръцки. — Кратко замълчаване, сякаш младият човек поемаше дъх. — В още по-голяма степен това се отнася за епоса. След Омир тежко на онзи поет, който ще твори епос на друг език, а не на езика на Перикловата Елада.

Тук Рангавис направи нещо, което се случи за пръв път от създаването на кръжеца. Той стана от мястото си, прекоси стаята и стисна ръката на студента.

— Благодаря ви, Григориос Ставридис. Вие не само изразихте и моето лично мнение, но отговорихте и на първоначалния въпрос, който зададох: умряла ли е класиката със смъртта на Еврипид, или тя живее и до днес. — Той се върна заднишком до стола си, но остана прав. — Да, тя живее, господа. Тя живее, стига съвременните поети да повторят езика на Омир, на Есхил и на Демостен. Но към казаното от нашия колега Ставридис аз ще добавя и още нещо. „Условие, без което не може“, както казвали римляните, които впрочем винаги са се опитвали да ни подражават, но все без успех. Условието е творците да не са само зазубрили добре езика на нашата класика, а да я носят в кръвта си. Ще

рече — през хилядите изпитания, които нашият велик народ е преживял, да са опазили в себе си елинското на далечните ни предци.

На това място Григориос Ставридис сякаш искаше да го прекъсне, но професорът го възпря с предупредително вдигане на ръка:

— Ако искате да се уверите в твърденията ми, господа, поканвам ви в неделя сутринта да дойдете в Националния театър. — Той се позасмя. — И не се успивайте, че местата навярно ще се заемат часове преди събитието.

— А, да — каза Евангелидис, — тогава ще стане поредното раздаване на лавровия венец.

— Едновременно и познахте, и не познахте, господине — поправи го професорът. — Познахте, че тогава ще се обяви наградата за поредното „Омирово състезание на елинските поети“...

— ... и някой ще увенчае главата си с лавровия венец, а джобовете — с хиляда златни драхми — подхвърли един шегобиец.

Александрос Рангавис предпочете да не чуе хлевоустата забележка.

— А не познахте за друго, кирие Евангелидис. Събитието няма да е лавровият венец сам по себе си. А творбата! Разбирате ли, господа? Твор-ба-та! Ще ви издам една малка тайна — тази година наградата ще бъде дадена на поет, когото аз смело мога да нарека „Дефтерос Омирос“^[7]. Заповядайте, заповядайте непременно, господа! Там ще видите върху хартия всичко онова, за което разговаряхме днес — творба, която е като по-малък брат на „Илиадата“. Защото е написана на език, с който и Омир би се гордял. А аз ще добавя в духа на казаното преди малко, макар и да не познавам поета (както знаете, конкурсът е напълно, анонимен): а езикът е език на Омир, защото положително творецът носи в жилите си кръвта на онези, които — той посочи през прозореца — някога издигнаха този Акропол! И така, до неделя сутринта, господа!

Приятели и колеги го поканиха да вечерят заедно в новооткрития „естиаторио“^[8] (една от модните думи в гръцкия език) „При вашия Никос“, опитаха се да го съблазнят и с любимия му „кинйги ахнисто“^[9], но кириос Рангавис отказа — поредната сбирка на

„неговия“ кръжец го бе развълнувала и той усещаше нещо като вътрешна необходимост да остане сам, да преживее повторно интересния разговор, да го осмисли. Прибра се сравнително рано, но възрастната Агапия, дневната му прислужница (Александрос Рангавис беше стар ерген) си беше вече отишла. „Толкова по-добре“ — помисли си той, защото се чувствуваше в такова настроение, че дори няколкото обикновени думи с жената щяха да му дотегнат.

Както и очакваше, под един посребрен похлупак на масата Агапия бе оставила за него студена вечеря — малко свинско печено, сирене и хляб, а до тях и бутилка тасоско вино. Бяха все неща, които професорът обичаше, но той не ги изяде, а ги погълна механично — така бе разсеян. Отдаде почит само на виното и дори пийна чаша повече от обикновено. После, нещо необичайно за бекярските му привички, остави всичко ей така, неприбрано и дори непокрито. И побърза за работната си стая. Отпусна се на любимото си място — люлеещия се стол (професор Рангавис, който освен класическите владееше и повечето модерни езици, го наричаше с немското му име — фатерщул) до прозореца — и с наслада се отдаде на мислите си.

Да, древната и вечно млада Елада продължаваше да ражда достойни синове. Какви спорове бяха само! Колцина от парвенютата (тази дума Рангавис си каза на френски) и новобогаташите на Атина, облечени във власт или претъпкани с пари, биха могли да бъдат даже не участници, а слушатели в него? Как щяха да следят, когато тези млади хора, бъдещето на велика Елада, с чудна лекота (дори и когато в разгорещеността си грешаха) боравеха с всички големи умове на световната литература, като се почне от Омир и класическите драматурзи, та се стигне до лорд Байрон и фон Гьоте!?

— И отново се появи този дявол Ставридис — произнесе гласно професорът. — Е, щеше да спечели, ако беше цитирал нещо например на френски, английски или немски, а не тези варварски езици, но и така защити тезата си. Отлично! „Тежко на онзи поет, който след Омир ще твори на друг език...“ По-добре от това може би и аз не бих могъл да га кажа.

Уви, само дето в изводите си стигна някак си до средата — просто не му дойде на ум, че не е достатъчно да *ползуваш* езика на Омир, Есхил и Демостен, а трябва *и да го имаш* в кръвта си, да си го засмукал с майчиното си мляко, да го усещаш как пулсира в жилите ти.

Нищо, все пак браво на Ставридис: прозрението е прозрение даже и тогава, когато е изказано само до средата. „Кой знае — рече си на това място Рангавис, — може би момъкът щеше да извърви и без моя помощ останалата половина на пътя, ако беше чел творбата на този тайнствен «Гама, Епсилон, Пи»^[10]. Защото Григориос Ставридис няма нужда друг да му каже че «Вторият Омир» е сред нас...“

Като се сети за поемата на „Г. Е. П.“, Александрос Рангавис изпита непреодолимо желание да наслади отново — за кой ли път? — душата си със стиховете на утрешната слава на гръцката поезия. Грабна листовете с красиво изписаните редове, но буквите се сливаха пред очите му — докато се бе люлял в стола си, подранилият пролетен здрач бе изпълзъл от ъглите на стаята и се бе разположил навред около него. „Синьотъмнее“ — усмихна се малко кисело професорът сам на себе си, докато с нетърпеливи пръсти палеше газената лампа на масата. Когато светлината отново надви мрака, той припряно потърси едно от онези места на поемата, които най-много обичаше. И когато го откри, хлъзна поглед по редовете и после гласът му опивайки се от ритъма и мелодията на стиховете, изпълни смълчаната стая:

*— И като зелен дъбов клон леко падна в гората
от брадва на силен секач,
тъй свлече се първо главата и с нея ръката
на нашия храбър водач.
И рухна и той сред тълпата със ужас събрана
на мъртвите в грозния куп
и шурнаха пенести струи от страшната рана
на още горещия труп!...^[11]*

Рангавис вдигна поглед към кръгчето, което лампата очертаваше на тавана.

— Не ги излъгах! — каза, продължавайки разговора със самия себе си. — Не ги излъгах. Самият Омир навярно не би се поколебал да се подпише под описанието на тази битка, станала сякаш под стените на Илион...

Но всъщност само това ли беше? О, не, какво изобилие от разкошни строфи имаше в немногобройните („Жалко!“) страници на поемата, издържани в духа на най-добрите образци на класиката и преди всичко на безсмъртния сляп аед^[12]! Самата смърт на този вожд с неблагозвучното име Кузман не е ли съзнателен отказ от възможния финал-апотеоз, за да се изпее — както при гибелта на Хектор — една чудна сцена на преклонение на свои и врагове пред бездиханното тяло на героя? И самата форма да се разказва за събитието, вместо да се показват самите събития — не са ли те като глава от „Илиадата“? А великолепното и безпогрешно боравене с античната митология? А ясновидските сънища на — как беше? — Неда, майката на Кузман? А ако в призива на Кузман към неговата юначна чета, сменим името на героя, няма ли да се закълнем, че тук е предадена по нов начин молитвата на Хриз към Аполон? И ако...? Не, не можеха да се изброят всички моменти от „Арматолос“, които оправдаваха автора да бъде назован „Дефтерос Омирос“. Безспорно беше едно — в неделя сутринта, на 25 март, авторът на поемата щеше да заеме полагащото му се място на предводител^[13] на елинските поети...

Като стигна до тази точка в разсъжденията си, професорът изруга гласно:

— Добре, но защо, мътните го взели, мистериозният „Гама, Епсилон, Пи“ е избрал такива странни, неблагозвучни, че и малко простовати имена на героите си? — Той хвърли още един поглед на ръкописа. — Кузман... Стайко... Раде... Неда... Пък и тези местности и планини с непонятни названия Рѐка и Галечник — за какъв дявол са били нужни те на „Дефтерос Омирос“?

„Не съм прав — упрекна се сам. — На гения е позволено да избира такива имена, които най-добре ще изразят качествата на героите. Упреква ли някой Омир за имената на Хектор, Еней, Хекуба? И дори нямаше ли да бъде малко смешно, ако ги бе назовал Антиох, Критий, Ксантипа?“

Дълго, много дълго разговаря, така сам със себе си Александрос Рангавис. Опомни се едва когато някъде пропяха петли. Но не съжали за това среднощно потапяне в седефеното море на класиката, древна и съвременна. И дори не пожела да изкара края на нощта в леглото — страхуваше се, че там ще го завладеят делнични мисли и сънища. И

само придърпа един китеник на своя люлеещ се стол и духна газената лампа. Последната му мисъл, преди да задреме, беше:

— Жива, жива е тя, „Гърция на цяла Гърция“^[14]! Жива е в умовете и сърцата на Перикловите потомци...

Студентът по медицина, известен като Григориос Ставридис, излезе от сбирката на кръжеца като болен, в някакво състояние, подобно на треска. Погледнеш ли отстрана, момъкът като че имаше основание да бъде доволен от себе си: не стана ли така, че той, едва-едва подпомаган от благородния професор Рангавис, изнесе сам и по достоен начин всички прения, като засенчи даже „професионалните литератори“ Стефанидис и Кастриоти и „постоянната сила“ Евангелидис? Да, привидно всичко се бе развило точно така, та след публичното поздравление от страна на професора на излизане също и още неколцина други от кръжочниците го потърсиха, за да му стиснат ръката. Защо тогава беше това проклето чувство на душевен смут, на обърканост, на горчилка като след току-що преживян позор?

Григориос тръгна напосоки из Атина. Когато припламнаха първите светлини по домове и дюкяни, той си даде сметка, че му се губят около два или три часа. Буквално му се губеха — знаеше, че бяха преминали в безцелно скитане, но дори да зависеше животът му от това, той не би бил в състояние да опише къде е ходил и какво е правил.

Помъчи се да се върне към обичайното си състояние. Отби се у Варнава, прочутия по онова време майстор на рибните блюда, и си поръча любимото си ядене — рибена чорба. Не успя да преглътне дори две лъжици от чорбата — гърлото му бе така свито, сякаш не превишаваше отвора на сламка. Остави няколко дребни монети на масата и искаше да затича, но можа само да повлече крака към квартирата си, така бе изцедена цялата силица на тялото му. Съблече се набързо, мушна се под завивката на одъра, но дори не направи опит да заспи, а пъхна ръце под главата си и се загледа с невиждащи очи към тавана.

Невиждащи ли? Напротив — Григориос виждаше, но не пропукания таван, а все една и съща картина, която натрапливо изместваше всичко друго във вътрешния му взор: майчицата му,

неговото най-свидно същество, нагазила до колене в езерото и превила гръб да пере хорските черги, за да осигури гозбица и къшей хляб на софрата им... Защо, свети Боже, все това видение изпълваше съзнанието му? Дали бе то необясним за науката знак, че някакво зло се бе стоварило връз дома му в Охрид? Или пък бе извършил неволен грях към майка си, та сега ериниите^[15] забиваха отровните си пера в съвестта му? Но какво, за Бога, бе сторил той против майка си? Нали за нея, святата по своята жертвоготовност охридска сиромашкиня, той без колебание би повторил извършеното от Муций^[16]?

Като търсеше отговор на своите въпроси, Григориос изтегли нагоре възглавницата си и, полуседнал на одъра, се залови да възстановява час след час, стъпка след стъпка и дума след дума изминалия ден. И точно по същото време, когато там някъде, в аристократичните квартали на центъра, стреснат от първите петли, професор Рангавис угасяше лампата си, истината бавно проблясна пред вътрешния поглед на студента. В самия край на сбирката — ето кога младежът бе допуснал компромис със съвестта си. От своите думи Григориос не се отказваше: той действително бе убеден, че онзи, който реши да стане продължител на класиката, трябва непременно да си послужи с езика на Омир и Хезиод, на Сафо и Пиндар, на Софокъл и Аристотел, иначе неизбежно ще го очаква неудачата на Гьоте с „Ифигения“ или на Шели с неговия „Прометей“^[17]. Поласка се и от небивалото поздравление на Рангавис. Но после? Не беше ли именно после онова, което внесе смут и срам в душата на момъка? Ами да, разбира се — професорът се възползува от думите му, за да даде едно продължение, с което Григориос не само не се съгласяваше, но и като не му отговори по достоен начин, сякаш извърши предателство към себе си, към майка си, към всички изобщо, които имаха тяхната зла участ. Вярно, той направи плах опит да изрази несъгласие, но го направи без настойчивост, огъна се от едно просто помахване на Рангависовата ръка. Хайде, хайде, нека да не лъже сам себе си. Изпаднал в някакво състояние на нужда да се самоизтезава, младежът сега със садистично удоволствие си натякваше, че тогава, когато се опита да прекъсне професора, той нямаше намерение да влезе в спор „на живот и смърт“ срещу панелинистичните му твърдения, а само да подхвърли името на одринчанина С. Куманудис (той бе и един от комисарите по присъждането на лавровия венец в ежегодното

„Омирово състезание“), който нямаше нито капка гръцка кръв, пък беше всепризнат елинист, латинист и поет. И в такъв случай какво излизаше, Господи? — Че в иначе похвалното си преклонение пред елинската култура Григориос като най-обикновено човешко влечуго бе съгласен да се отрече от принципите си, от вярата си, в известен смисъл дори и от самия себе си. С други думи — да потвърди онова, което преди двадесет и четири века е казал Еврипид:

*Няма вече у Елада срам, нито свещена клетва:
верността отдавна е напуснала земята... [18]*

Продължавайки да се самоизтезава, Григориос изпадна в положението да е едновременно и Прометей, и орела който кълве вътрешностите му. Сега под прицела му попадна неговата голяма тайна — поемата, която скрито от всички, дори от най-близките му приятели, той бе дал, за да участва в борбата за лаврите в „Омировото състезание на елинските поети“. В тази нощ на жестоко самооткровение той си казваше, че мечтата за победа в състезанието, за което той бе готов да си даде едната ръка, не беше продиктувана от никакви принципи и вяра, а от най-обикновено себелюбие. Не за рода си или за своята кръв, а за да прослави единствено себе си бе скрибуцало перото му нощ след нощ — от август до февруари, — редейки стиховете на творбата му. Той помнеше с болезнена отчетливост онзи ден преди точно десет години, когато, студент-първогодишник, слепият случай го бе отвел в Националния театър, гдето не друг, а кралят — Отон Първи — бе положил със собствената си ръка лавровия венец върху плешивия лоб на победителя Залокоста, бивш офицер, беше твърде безличен като мъж — безкръвен, слаб и с олисяла глава — и още по-посредствен като поет, но тогава за двадесетгодишния хлапак от загубения някъде в македонските планини Охрид същия този Залокоста изглеждаше равен на боговете. Боже, какво ли не би дал той, за да коленичи пред Отон Гръцки и да усети на челото си остриите листенца на лавъра! Но като не дръзваше — все още — да мечтае за тази слава, той само благоговееше пред Залокоста. За дълги дни бе станал като негова сянка и го следваше навсякъде, само и само да диша един въздух с него. После, когато

нуждата го принуди ред години да учителствува в Битоля, Прилеп, Тирана и къде ли още не, той многократно препрочете поемата на Залокоста и постепенно осъзна всичкото ѝ несъвършенство — ами че това нисичко и восьчнобледо човече не беше никакъв потомък на класиците, а най-обикновен и незначителен стихоплетец. И като разбра това, в сърцето на момъка се роди дръзката до нелепост мечта: един ден той да заеме мястото на Залокоста, обаче не с високопарни, но блудкави стихчета, а с поема, която да напомни на хората за Омир и другите великани на словото. И ето — деляха го само дни от онзи 25 март 1860 година, когато щеше да разбере дали мечтата му ще се превърне в действителност, или ще си остане едно дълго сънуване с отворени очи...

Така, точно така разсъждаваше Григориос до тази сутрин. Сега обаче след невъздържания панелинизъм на Рангавис, очите му се отвориха и за една нова истина — всъщност стара колкото света, но за която той е бил сляп поради искреното си преклонение пред класицизма. И в сърцето си усети неясното очертание на една нова цел, която далеч надрастваше стремежа за лична слава, но чието име той още не знаеше.

Изведнъж усети страх, безпаметен страх, какъвто не помнеше от дете: *а ще успее ли?* Ще успее ли той, неизвестният, за когото изобщо малцина знаеха, че тайничко служи повече на музите, отколкото на Асклепий^[19], да изтръгне лавровия венец в борба с най-известните, най-прославените поети на Елада? Пресвети Боже, ще успее ли наистина? Вече не за себе си и за да обезсмърти името си, а за другото, несравнимо по-голямото, което той чувствуваше с всяка пора на кожата си, но което не можеше да се назове?

С разтреперани пръсти и със сърце, сковано на камък, Григориос запали дебалата свещ на масичката до леглото си, грабна напосоки един лист от черновата на поемата и зачете от първото място, което попадна пред очите му:

*Но смелост и ярост излъчващ, на бой ненаситен,
той още се хвърляше пръв,
лятящ като огън! А вече боецът изпитан
изгубваше своята кръв!*

*И щом животворният ручей пресекна, той трепна,
замря с побеляло чело,
полегна връз коня и някакви думи прошепна,
и рухна от своето седло.
Тъй дъб исполински, на бурите горд победител,
постига жестока съдба —
сече го строител на лодки! Самият строител
пък пада убит от дъба...*

Той остави листа на коленете си и затвори очи. Щеше ли да успее? Достатъчно свършени ли бяха тези стихове, за да победят такива майстори на словото Като Вернардакис и Орфинидис, които хляб да си поискат в гостилницата и людете бързат да си запишат думите им, сякаш ги е произнесъл сам Аполон?

В още тъмната къща се разнесе шум от приглушени стъпки. Григориос се досети — Зосима, дребното и широколико слугинче на хазяите, бе започнало сутрешната си работа посрамен от собствената си слабост, той побърза да духне свещта — знаеше, че няма да заспи до утрото, но поне предателското пламъче да не издаде, че е прекарал безсънна нощ насаме с Евтерпа^[20]...

В следните дни до неделя онзи, когото знаеха като Григориос Ставридис, изобщо не посети университета. Не беше болен, пък боледуваше — болестта бе в душата му. Излизаше само колкото да хапне нещо, но и това не вършеше редовно. И в такива случаи изпълнената с жалост към него малка Зосима тайно му мушваше в ръката резен хляб, кога с пилешко крилце, кога с резенче сирене, кога само с три-четири маслинки. На брой пъти излезе Григориос из града и както щеше да напише по-късно, „заприлича на човек, изтлел от тригодишна треска“. Но за щастие или нещастие съдбата пожела точно в тези малобройни излизания да му поднесе две събития, които окончателно раздразниха и без това кървящата рана в него.

Едното се случи вечер, когато момъкът излизаше от гостилницата на Варнава след поредната рибена чорба. На изхода се смеси с други младежи като него; навярно и те бяха студенти, но

дрехите и обноските им издаваха знатно или поне твърде заможното им потекло, а произношението на думите — че са чисти елини до мозъка на костите си. И точно пред вратата почти се сблъскаха с групичка мъже, нарамили кой лопата, кой чук, кой мистрия. Сукнените облекла на студентите усетиха миризмата на потна аба и вар на минувачите и инстинктивно се дръпнаха, за да не се омърсят. И тогава се чу разговорът на майсторите с мазолестите ръце; чу се и Григориос веднага разпозна костурския им говор. Гърчетата, разбира се, не различаха диалекта, но схванаха, че се говореше на български. И един от младежите каза с ирония, от която би се изчервил и най-хлевоустият и пиян сатир по време на дионисиите:

— Почакайте, нека да минат воловете!...

Избухна несдържан смях. Григориос стисна юмруци, от гняв и безсилие очите му се изпълниха със сълзи. Изчака да види накъде ще тръгнат младежите и почти затича в противоположната посока. „Да минат воловете!“ Защо „воловете“? Защото си печелеха хляба с честен труд ли? Или защото робската им участ — Костур по това време беше още под ботуша на султана — не им бе позволила да се научат на префинени обноски? И неизбежно стигна до следващия въпрос:

— Е, добре, това ли означава да си чистокръвен елин? Да презираш и да смяташ равни на воловете всички, които не са потомци на древна Елада? — Запита се и си отговори сам: — Ако е така, плюя ви аз на елинското благородство!...

А втората случка бе в събота привечер, по-малко от едно денонощие преди съдбовното празнество в Националния театър. Младежът бавно се прибираше към квартирата си, когато мъж в свещенически дрехи не се сблъска, а по-точно връхлетя върху него. Връхлетя и се заизвинява, без да прави опит да прикрие вината си:

— Сингноми, кирие^[21]! — каза объркано. — Душата ми е тревожна, та заслепява очите ми...

В този момент младият човек го позна — беше дяконът на Руската църква в Атина, която се кипреше на стотина крачки от дома на кириос Фотис, хазяина на студента, та затова Григориос често отиваше да се черкува там.

— Отче Панкратие, вие ли сте? — изненада се момъкът. — Каква се е случило с вас? Бог ми е свидетел че не ви питам от махленско любопитство...

Междувременно го позна и дякон Панкратий.

— Де да беше се случило с мене, синко! — почти проплака той. — Какво съм аз? Прашинка под нозете на Господа Исуса. Но злото е сполетяло двамината братя, които бяха гордост на целия славянски свят — от родната им Струга до моя Урал.

— Да не би...? — примряло започна студентът, но другият не изчака края на въпроса му.

— Същите. Братя Миладинови. Загинали са в цариградската тъмница.

— Загинали или умрели?

— Истината се знае само от Всевишния — отговори дякон Панкратий. — Ако се вярва на турските власти, умрели от тиф. Но в „Дунавския лебед“ направо се говори за отрова, примесена в храната им от ръка на фанариот.

— На елин? — не възкликна, а почти изкрещя младежът.

— А защо не? Ами че имаше ли по-разпалени борци за прогонване на елинизма от македонските училища и замѣнянето му с най-чиста и свята българщина? И не е ли някак си твърде съмнително, когато в една тъмница само двамина се заразяват от такава прилепчива болест като тифа и погиват почти по едно и също време?

— О, свети Боже! — проплака Григориос Ставридис. — Знаеш ли, свети отче, че за „алфа, бета, гама...“ очите ми са отворени не от друг, а от господина Димитра Миладинова?...

— Можеше да добавиш „царство му небесно“, сине. И да отидеш да запалиш една вощеница в църква — за „вечная памет“ на Димитра и Константина, светците всеславянски...

Младият човек избърса очи с опакото на ръката си. И когато отговори, гласът му прозвуча необичайно твърдо, челичено:

— Вощеница аз ще запаля, отче Панкратие. Но ще направя и друго, с което Божия промисъл ме обдари току-що, в настоящата секунда.

— И що е то, сине?

Григориос махна с ръка.

— Нека послушаме Евангелието и да остави да говорят не думите, а делата ни. За решението ми ще научиш сам, дяконе Панкратий.

И си тръгна така решително, че дори не се сбогува с божия служител.

... Като следваше съвета на господин Рангавис, Григориос Ставридис рано-рано сутринта — с първите, ако не беше и съвсем пръв — зае място в Националния театър. Имаше пребогата възможност за избор, та си подбра най-сгодното място — да не се изтъпанчи между първенците, но същевременно да е тъй, че нито слухът му, нито погледът му да не пропуснат нещо.

Наскоро след това започнаха да прииждат посетителите и те донесоха двойна изненада за момъка: видимо бяха от простолюдието и надали изобщо бяха грамотни, пък се натискаха за най-представителните столове в салона. Доста по-късно, някъде към девет и половина, се разбра — това бяха слуги от домовете на богати атиняни, изпратени само да запазят места на господарите си. И докато траеше това разместване на прислужници и господари, започнаха да прииждат също професорите-филолози, комисари по определяне на победителя в тазгодишното състезание; от мястото си Григориос разпозна не само господин Рангавис, но също одринчанина Куманудис, известния Гаврас от Патраския университет, после и професорите Запа (именно той бе възродил древната традиция на поетическите състезания) и Амвросис Ралис, а между двамата, весело възбуден, крачеше и ректорът на Кралския атински университет. Почти едновременно с тях се появиха и главните конкуренти за лавровия венец. Бяха седем-осем на брой, но между тях — подобно на лъвове между чакали — веднага се откриоха Вернардакис и Орфинидис. Вече спечелили по веднъж „Омировото състезание на елинските поети“, всеки един от тях бе уверен, че днес ще се увенчае с втора победа. Или поне така се държаха: помежду си размениха коректен, но сдържан поздрав, а иначе не щадяха усмивките и ръкостисканията наляво и надясно, откланяха, но само с половин уста, „сигурните предсказания“ на приятелите си за днешния им успех.

Изведнъж врявата в салона затихна, сякаш невидим капелмайстор бе вдигнал предупредително палката си. После стените на театъра се разтресоха от гръмотевични ръкопляскания и радостни възгласи:

— Кралят!... Негово Величество!... Кралят!...

Заедно с останалите Григориос вдигна очи нагоре. И наистина в ложата, украсена с позлатена гипсова корона и вензел в същия цвят, се появи Отон Първи. Кралят отговори на оваците със свидлива баварска^[22] усмивка и с отмерени до сантиметри поклони, сетне зае мястото си. Това беше знак, че тържеството можеше да започне.

Ректорът се качи на сцената където до този момент имаше само една масичка, покрита с тъмночервено кадифе и върху кадифето — лавровия венец за победителя, украсен със свилени кордели в цветовете на гръцкото знаме. Говори няколко минути за значението на „Омировото състезание“ (почти без сваяст от вълнение, Григориос не чу нито дума от това негово встъпително слово) и накрая призова до себе си господин Александрос Рангавис, председател на комисията за тазгодишната награда, да обяви решението на комисарите. Професор Рангавис не се задоволи обаче чисто и просто да назове победителя и заглавието на неговата творба, а изпълнен до корена на посребрените си коси от съзнанието за важността на ролята си, започна някак си отзад-напред. Най-слабите поеми той само спомена, като добави със смес от снизходителност и насмешка, че не изпитва желание да занимава публиката с техните, хм, качества.

„Всевишни Боже — помисли на това място Григориос Ставридис, — прескочих първото препятствие!...“

После Рангавис повече или по-малко задълбочено анализира подобрите творби, но отмина и тях. По-дълго и с изтънчен език на професионален литератор възхвали поемите на господата Орфинидис и Вернардакис, но — о, чудо! — също и тях не прогласи за победители. И накрая, сияещ от вълнение, той обяви тържествено:

— Ваше Величество, дами и господа! Най-послед имаме и една поема, много по-малка по обем от другите, но която аз бих оприличил с дребния бисер между едрите морски камъни. Тя носи заглавието „Арматолос“ и е дело на перо, което дръзвам да поставя наравно с Омировото. — Професорът пое дъх. — Цялата комисия единодушно и без всякакво възражение споделя моето мнение и ние по съвест и разбиране присъждаме лавровия венец за 1860 година на автора на „Арматолос“!

Отново гръмнаха ръкопляскания и поздравителни викове, но между тях се дочуха и въпроси:

— Кой е победителят?... Авторът?... Кажете името на автора!...

Ректорът прекрачи напред почти до рампата на сцената и с комична безпомощност разпери ръце:

— За съжаление, дами и господа, ние не сме в състояние да отговорим на вашия въпрос. Дали от скромност или от обикновено човешко недоглеждане, но авторът на „Арматолос“ не е подписал творбата си според правилата на състезанието. Условието на анонимността изискваха, щото поемите да са придружени от по един запечатан плик, като върху плика е написано или заглавието, или някой от по-ярките ѝ стихове, а в него — името на твореца. Обаче нашият „Дефтерос Омирос“, както го назоваха по достойнство господа комисарите изобщо не е депозирал плик, а се е задоволил да подпише поемата си с три букви: гама, епсилон и пи.

Необикновеното съобщение накара театъра да зажужи като кошер раздразнени пчели. Ректорът с мъка надвика всеобщата гълчава:

— Аз поканвам господин „Дефтерос Омирос“, ако се намира в залата, да дойде при нас и като докаже авторството си на „Арматолос“, да получи лавровия венец на победителя.

Господин Рангавис сметна за нужно да добави:

— Именно тази е причината, уважаеми дами и господа, да наруша традицията и да не ви прочета някои от брилянтните строфи на поемата. Защото единственият начин да узнаем нейния автор, това е той да ни рецитира част от нея. Също и аз приканвам господин „Гама, Епсилон, Пи“, стига да е в залата, да излезе напред, за да получи наградата, която, позволявам си да кажа, никога досега не е била завоювана по по-достоеен начин.

Врявата се пресече изведнъж и настана такава тишина, каквато Националният театър не помнеше. Само онзи, когото познаваха като Григориос Ставридис, чуваше в ушите му да гърмят в победен звън хиляди камбани. А иначе сам на себе си не би могъл да отговори жив ли е още, или е нейде в небесните селения...

— За трети и последен път приканвам автора на „Арматолос“ да се яви пред Негово Величество и пред всички нас — каза ректорът. — В противен случай... Да, в противен случай не зная какво ще решат господа комисарите...

Момъкът събра всичките си душевни и физически сили и се изправи на мястото си.

— Аз съм авторът на „Арматолос“, кирие прѝтани^[23] — изрече с пресъхнало гърло.

За кой ли път днес театърът се изпълни с шумни приветствия. Ректорът, който не познаваше младежа, го покани жест да приближи към сцената. Григориос със сковани крака тръгна напред. Едва бе преполовил разстоянието, когато професор Рангавис го позна и възкликна изумено:

— Ставридис, вие? — и обясни думите си: — Вие твърдите, че сте авторът на „Арматолос“ и „Втори Омир“?

— Не зная дали съм втори Омир, господин професоре, но действително аз съм автор на „Арматолос“.

— Но инициалите не отговарят на вашите?!?

Те вече разговаряха до самата сцена — единият горе, до масичката с лавровия венец, другият в самото ѝ подножие.

— Напротив, господин Рангавис — с поовладян глас възрази момъкът. И произнесе отчетливо: — Г.Е.П. са началните букви на трите ми имена: Григор Евстратиев Пърличев.

— Григор... Какво, какво? Нали се казвате Ставридис?

— То е, защото вие, елините, не можете да изговаряте името ми. Вместо Пърличев казвате нещо като Парлицос, пък то е все едно, ако вместо Христос речете Херодот... За улеснение на вас, гърците, временно измених името си, господине, а не защото се срамя от него.

— „Вас, гърците“ — напълно объркан повтори Рангавис. — Значи вие не сте елин? От каква народност сте, Ставридис... извинете, господин „Гама, Епсилон, Пи“?

За този въпрос и за готовия отговор Григор Пърличев бе мечтал през всичките тези последни дни, прекарани на одъра в стаичката на кириос Фотис. И сега той каза ясно и натъртено:

— Българин.

— Българин? Просто не може да бъде...

— И все пак съм българин, господине, българин от Охрид.

В театъра настъпи неловко мълчание — никой никога не бе допускарал възможността чужденец да спечели „Омировото състезание на елинските поети“, а най-малко един българин...

Пръв се опомни ректорът.

— Тъй като в правилника на състезанието няма ограничения за народността на участниците — рече той с неузнаваем глас, — аз от

името на комисията ще ви поканя, господин... господин Пар-ли-цев да ни докажете, че сте автор на „Арматолос“.

— Прочетете ми който и да е стих, господине, и аз се надявам да ви кажа без грешка и без запъване продължението.

Вместо ректора господин Рангавис разгъна листовите, които през цялото време бе държал в ръка, и сложи пръст на един ред.

— „Наблизо край Галечник...“ Достатъчно ли е?

Григор Пърличев се извърна с гръб към сцената, поклони се на краля и на смълчаната публика и веднага издекламира на съвършен гръцки език:

*— Наблизо край Галечник има могила свещена,
обраснала цяла с върби.
Рекичка тече покрай нея, змия от студена
вода, и шурти, и върви.
През клоните слънцето мъчно прониква. Звездица
не трепка във вечерен час.
Напролет сред листите кука сама кукувица
и нежен е нейният глас.
Тук странник задъхан, изпрашен, полека присяда
под някоя стара върба
и птиците слуша, на ручея пенест се радва
и мисли за своята съдба.
И няма охота да тръгва — прохладата речна
го кани: човече, постой!
И тази могила е вечен дом, гробница вечна —
тук мъртви почиват в покой.
Градини и другаде има разкошни и други,
но няма там таз красота.
Тих символ на скръб, тука вредом цъфтят теменуги
със скромна, добра простота.
И тъй с губер модър...*

— Добре, добре — прекъсна го Рангавис. — Достатъчно е, господине. — И се обърна към салона: — Няма никакво съмнение, че

именно господин... — той пак се запъна — господин Парлицев е автор на „Арматолос“. Нека да заповяда, за да получи наградата си.

И като се поклонил към ложата с короната и вензела, запитал:

— Ще благоволи ли Ваше Величество да слезе, за да увенчае челото на поета?

Негово Величество не отговори веднага, очевидно давайки си време да прецени неочаквания обрат на ситуацията. После каза от височината на ложата с лек немски акцент, от който той никога не можа да се избави:

— Ще помоля господин ректора да ме замести в благородното задължение към победителя.

После се заинтересува:

— Но защо не става дума, професор Рангавис, за паричната част на наградата? Нали тя върви заедно с лавровия венец?

— В заявление, прикачено към ръкописа на творбата, поетът е изявил желание в случай на победа в състезанието, половината от паричната награда да бъде отделена за благотворителни цели.

— Значи ли това, че господинът е богат?

— Напротив, Ваше Величество. Никога не съм предполагал, че е поет, но иначе случайно познавам младия творец. Студент е по медицина. И както се говори, финансово трудно свързвал двата края...

— Това прави дарителския му жест двойно по-благороден. Но ние сме длъжни да подкрепяме талантите на Елада. И затова още сега известявам, че определям месечна стипендия на господина в размер на тридесет и пет златни драхми.

Намекът, който се съдържа в думите „талантите на Елада“, беше прозрачен като въздух след дъжд. И двамата мъже на сцената — ректорът и професорът — безпогрешно го разбраха: един носител на Омировата награда, дори и случайно да е роден варварин, трябваше да бъде спечелен за Гърция. На всяка цена и с всички средства!

Григор Пърличев не помръдна, но ректорът, все още изправен до рампата току до главата му, се поклонил към короната и вензела.

— Позволявам си от името на господин Парлицев да ви изразя благодарност за вашата великодушна щедрост, Ваше Величество. А с правата които ми дава университетският статут, аз ще предложа още една помощ за младия човек. — Той сведе очи към младежа. — Вашето място очевидно не е в медицинския факултет, млади момко.

Предлагам да ви изпратим на разноски на университета да завършите каквато специалност си изберете в Оксфорд или Берлин, както вие ще предпочетете.

Позабравените ръкопляскания отново изпълниха с шум Националния театър. Григор Пърличев кимна разсеяно, после бавно се завъртя на пета. Едва сега ректорът забеляза, че българинът се усмихва снизходително.

— Благодаря за всички добрини и щедрости, които в този час се изсипват върху мене като от рога на Фортуна. Но поднасяйки благодарността си, аз ще отклоня и стипендията, и следването в чужбина.

— Може би сте в състояние да обясните това странно решение, господин Ставридис? — намеси се Александрос Рангавис.

— Пърличев — поправи го младият човек.

— Добре, господин Парлицев — прие поправката професорът.

— Ще обясня, при това без никакво затруднение. За да получавам щедрата месечна подкрепа на Негово Величество, аз трябва да остана в Атина или поне в Гърция. Ако следвам в Оксфорд или Берлин, морален дълг ще е за мене след завършването да се върна тук и да предам на младите елини добитите там познания. А аз не мога да приема нито едното, нито другото, господине. Има превелика нужда да се върна в родината си.

— Но това е нелепо! — почти му се скара Рангавис. — При възможността да учите в някой от най-добрите университети на света или да се радвате тук на славата на поет, увенчан с лаврите на Омир, вие...

— А, от лавровия венец не се отказвам — позволи си да го прекъсне Пърличев. — Спечелил съм го с труд и вдъхновение, с безсънни нощи и той ми принадлежи.

— Но вие избирате робията?...

— Точно така. Но ще бъда роб с лавров венец на главата. А онези знания, благодарение на които завоювах венеца, аз ще предам на моите братя по кръв и по робска участ.

Близо минута никой в театъра не произнесе нито дума, не се чу даже най-обикновено проскърцване на стол. После ректорът с нервни крачки отиде до масичката, грабна с една ръка лавровия венец, а с другата — кесия с пари, която се оказа, че е била скрита зад

листенцата и синьо-бялата кордела на венеца, върна се до рампата и с нескрито раздражение ги подаде на българина.

— Ето! — каза му. — Можете да се смятате увенчан с Омировия венец. И нататък правете каквото искате...

Григор Пърличев обаче не протегна ръка към наградите; мнозина помислиха, че ще отговори с грубост на грубостта на ректора. Ала той се овладя и произнесе ясно в смълчания салон:

— Доколкото чух, Негово Величество нареди не да ми *дадете*, а да ме *увенчаете* с Омировия венец, кирие прйтани.

За ректора не оставаше друга възможност, освен да се подчини. Но тъй като поетът беше ниско, под сцената, за да постави венеца на главата му, трябваше да се отпусне на коляно. И той — ще не ще — го направи. А това означаваше един представител на „мегали идея“ да коленичи пред някакъв си там роб и варварин, който отказваше великата привилегия да бъде приет между елините.

Нямаше човек в театъра, който да не разбираше *истинския смисъл* на сцената пред очите си. Разбираше я и Григор Пърличев. Той се усмихна широко, толкова широко, че зъбите му лъснаха изпод бухнатите гарвановочерни мустаци. Извърна се, премести поглед по публиката и така, с лавровия венец на робското си чело, спокойно се отправи към изхода. И уж само промърмори, пък мнозина чуха непонятните му думи:

— Почакайте, нека да минат воловете!...

[1] Господин професоре (гр.). ↑

[2] Думата е за „Страданията на младия Вертер“ от Гьоте. ↑

[3] Мехмед II, наречен Завоевателя (1429–1481). Водил множество успешни войни, като завладял почти целия Балкански полуостров и Кримското ханство, отличил се и като добър администратор. ↑

[4] Букв. „голямата идея“; прен. — шовинистично течение за възраждане на Византия в някогашните ѝ граници чрез обединяване на всички доскоро или още поробени християни на полуострова. ↑

[5] Константин Миладинов е роден 1830 г. ↑

[6] Ерато и Калиопа — музи съответно на любовната поезия и на епическата поезия и красноречието. ↑

[7] Втори Омир (гр.). ↑

[8] Ресторант (гр.). ↑

[9] Задушен дивеч (гр.). ↑

[10] Гръцки названия на буквите Г.Е.П. ↑

[11] Тук и нататък използвам откъси от единствения превод в стихове на поемата „Арматолос“, дело на Андрей Германов. За нуждите на разказа (писан в 1974 г., четири години след публикуването на превода) моят приятел Андрей Германов сърдечно и благосклонно ми бе дал разрешение да ползвам колкото и каквито пасажии са ми нужни. Съжалявам, че тъй ранната му смърт ме лиши от възможността да му благодаря от страниците на книгата, която е в ръцете на читателя. — Ц.Р. ↑

[12] Има се предвид Омир, който според преданието бил слеп. Аеди са се наричали старогръцките народни певци, които в съпровод на лира изпълнявали епически песни. ↑

[13] Игра на думи, която се нуждае от малко повече пояснение. Дълги години думата „Арматолос“ се е превеждала „Сердарят“. Това е литературно недоразумение, защото гръцкото понятие се е заменяло с... турско (по-точно турско-персийско: „сердар“ означава командир, главатар, военачалник, в някои случаи главнокомандуващ). За пръв път в споменатия поетичен превод Андрей Германов въведе заглавието „Войводата“. То е безспорно по-добро от „Сердарят“, но ако изхождаме от съдържанието на поемата, може би също не най-сполучливото. По-уместно би било да се върнем към „Главатарят“, по-правилния превод на „сердарят“, но в говоримия език „главатар“ най-често поражда представата за главатар на шайка. Затова лично за мен — и незадължително за никого — най-удачният превод на „Арматолос“ е „Предводителят“ или само „Водителят“. И в такъв случай се разбира играта на думи в разсъжденията на Рангавис: поемата е „Предводителят“, а авторът ѝ в неделя сутринта ще стане предводител на гръцките поети. ↑

[14] „Гърция на цяла Гърция“ или още „Златният век на Перикъл“ е била наричана Атина по време на петнадесетината години (443–429 г. пр.Хр.), в които Перикъл, като пръв стратег, е дал изключителен тласък за развитието на строителството и за разцвета на философията и всички изкуства и е превърнал Атина в най-съвършения от всички гръцки полиси (градове-държави). ↑

[15] Еринии — сестрите Тисифона, Алекто и Мегера, древногръцки богини на отмъщението, които преследвали престъпниците и грешниците. ↑

[16] Гай Муций, наречен Сцевола („Леворък“) — полулегендарен римски герой. Когато етруските били обсадили Рим, той проникнал в лагера им, за да убие царя им Порсена. Заловен от стражите, той бил заплашен с изтезания, за да издаде дали с него са дошли и други съзаклятници. За да покаже презрението си към всякакъв род мъчения, Муций положил дясната си ръка в огъня и не помръднал, докато тя изгаряла. За проявеното геройство цар Порсена го освободил и вдигнал обсадата. ↑

[17] Думата е за лиричната драма „Освобожденият Прометей“ на Шели, вдъхновена от трагедията на Есхил „Прикованият Прометей“, но с друг завършек и с различни философски внушения. ↑

[18] Откъс от трагедията „Медея“. ↑

[19] Асклепий, при римляните Ескулап — бог на лечителското изкуство, на медицината. ↑

[20] Евтерпа — муза на поезията и музиката. ↑

[21] Извинявайте, господине (гр.). ↑

[22] Крал Отон I Гръцки е бил син на баварския курфюрст Лудвиг I. ↑

[23] Господин ректоре (гр.). ↑

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.